

LUDVIG HOLBERG – LIV OG LEVNED

Ludvig Holberg blev født i 1684 i Bergen, som dengang var en del af dobbeltmonarkiet Danmark-Norge. Frem til sin død den 28. januar 1754 slog han gennem sit alsidige værk og virke sig fast som en af Danmarks største kulturpersonligheder. Ludvig Holberg levede under enevælden, hvor Danmark var et standssamfund bestående af adelen, gejstligheden og borgerskabet. Bønderne var lavest i rangordenen og var underlagt de adelige godsejere. Det var et hierarkisk og rigtigt samfund funderet på absolutistiske og kongetro forestillinger. Kirkens magt var altoverskyggende og hang uløseligt sammen med kongemagten og kongen, som på den tid betragtedes som guds udvalgte. Folket satte ikke spørgsmålstegn ved deres indplacering i rangordenen, for deres skæbne var givet på forhånd – samfundsstrukturen var givet af gud og stod ikke til diskussion. Enevældens befolkningsmæssige differentieringer og manglende oplysning afspejles eklatant i Holbergs virke. Hans forfatterskab udmærker sig blandt andet ved at skildre det samfund, han selv var en del af og opmærksom observatør af.

EN RÆKKE PROFESSORATER

Ludvig Holberg kom til København i 1702 og allerede to år senere, i 1704, aflagde han filosofisk og teologisk eksamen ved Københavns Universitet. Sideløbende med disse studier læste han på egen hånd jura, sprog og historie. Holberg vendte tidligt blikket mod fjernere himmelstrøg og opholdt sig således fra 1706-08 i Oxford. Her fik han øjnene op for den moderne videnskab og vendte hjem med fornyet inspiration. Hans første bog blev udgivet i 1711. Værket *Introduction til Europæiske Rigers Historie* var den første dansksprogede verdenshistorie og var et udtryk for Holbergs store historiske interesse. I 1714 fik Holberg sin første, men absolut ikke sidste, professorstilling. Denne var som ekstraordinær og ulønnet professor i filosofi – Holberg var bare 30 år gammel. I 1717 blev han udnævnt til ordinær (og lønnet) professor i et fag, der bestemt ikke huede hans fornuftsprægede gemyt, nemlig metafysik. I disse år foretog han også en række rejser til blandt andet Frankrig og Italien. I Frankrig stiftede han bekendtskab med den enevældige kultur og adelens levevis, som dannede præcedens for de modeluner, der var begyndt at florere i Danmark blandt adelsfolk. I 1720 blev Ludvig Holberg udnævnt til professor i latin. Den stilling bestred han frem til 1730, hvor han tiltrådte sit professorat i historie. Ludvig Holbergs forfatterskab og universitetsembede var i udpræget grad mærket af en stærk intern relation. Holbergs poetiske heltedigt *Peder Paars*, som på mange måder markerer startskuddet for hans populære forfatterskab, har direkte udspring i den antikke tradition.

PEDER PAARS

Peder Paars udkom i årene 1719-20 og er et 6249 verselinjer langt digt om Peder Paars, der stævner ud med sin besætning fra Kalundborg med kurs mod Aarhus i håbet om at gense sin fæstemø. Heldet er mildest talt ikke med dem, og de forliser på Anholt, hvor de stifter bekendtskab med øens underfundige beboere. Da de endelig fortsætter rejsen mod Aarhus, falder styrmanden i søvn, og de ender – stik mod planerne – på Skagen. Historien slutter, da de meget forhutlede og næsten nøgne begiver sig mod Aarhus. Homers *Illiaden* og *Odysseen* er blandt de værker, som Peder Paars åbenlyst læner sig op ad. Men ikke blot er Holbergs historie om Peder Paars tematisk relateret til antikkens hovedværker, *Peder Paars* er også en satirisk kommentar til det antikke heltedigt og danner et nærmest komisk modsætningsforhold til indholdet om den klumsede søfarer. Historien om Peder Paars er karakteristisk for Ludvig Holbergs forfatterskab, idet historien vidner om en stor historisk litterær bevidsthed, en udpræget interesse for at afdække den danske folkesjæl (her ø-livet på Anholt) samt en unik evne til gennem spændingen mellem form og indhold at skabe et komisk univers. Denne evne kom tydeligst til udtryk i de komedier, Holberg skrev i årene 1720-26.

DET INTERNATIONALE GENNEMBRUD

Fra 1730, da Holberg tiltrådte professoratet i historie, skred hans forfatterskab ind i den historiske fase. Frem til sin død i 1754 skrev Holberg en række store historiske værker, og hans berømmelse blev ganske hurtigt stor herhjemme, ikke mindst på grund af komedierne. Holberg forsøgte allerede fra starten at afsætte sine komedier til udlandet, og i Tyskland spillede man flittigt komedierne i 1742 og 1743. Hans internationale anerkendelse kom med romanen *Niels Klims underjordiske rejse*, som i løbet af få år blev oversat til ni sprog. Holberg skrev oprindeligt bogen, som udkom i Leipzig i 1914, på latin, og han valgte at være anonym. I historien følger man Niels Klim, som efter at være faldet i et hul foretager en underjordisk rejse, hvor han under stor moro, skræk og fascination stifter bekendtskab med fremmede egne, skikke og normer. I årene fra midten af 1730'erne og frem til 1745 erhvervede Holberg godserne Brorup ved Slagelse og Tersløsegaard ved Sorø, som han senere testamenterede til Sorø Akademi. I 1747 fik han titlen baron. Ludvig Holberg døde den 28. januar 1754 og ligger begravet i Klosterkirken i Sorø.

HOLBERGS TID OG LIV

ÅR	HISTORISKE BEGIVENHEDER I HOLBERGS TID	VIGTIGE BEGIVENHEDER I HOLBERGS LIV
1684		Ludvig Holberg fødes d. 3. december i Bergen
1686	Store Bededag indføres	
1687	Sir Isaac Newton udgiver <i>Philosophiae Naturalis Principia Mathematica</i>	
1693	De sidste heksebrændinger foretages i Danmark	
1699	Frederik IV (1671-1730) udråbes til konge	
1700	Danmark går over til den gregorianske kalender	
1702		Immatrikuleres ved Københavns Universitet
1704		Teologisk og filosofisk eksamen
1705		Ophold i Kristiansand
1706		2,5 års ophold i England
1709		Flytter ind på Borchs Kollegium
1711	Byldepesten hærger hele Danmark og dræber en tredjedel af Københavns indbyggere	
1714		Kongen udnævner Holberg til en ulønnet stilling som adjunctus philosophiæ. Indleder to års ophold i Paris og Rom
1719		Udgiver <i>Peder Paars</i>
1720		Udnævnes til professor i retorik ved Københavns Universitet

HOLBERGS TID OG LIV *Fortsat*

ÅR	HISTORISKE BEGIVENHEDER I HOLBERGS TID	VIGTIGE BEGIVENHEDER I HOLBERGS LIV
1721	Hans Egede grundlægger Godthåb	
1725		Et års rejse til Paris
1728	Storbrand i København ødelægger 1670 huse	
1730	Christian VI (1699-1746) udråbes til konge	Udnævnes til professor i historie og geografi
1733	Stavnsbåndet indføres	
1734	Det andet guldhorn findes ved Gallehus, Tønder	
1735		Bliver for et enkelt år rektor for Københavns Universitet
1746	Frederik V (1723-1766) udråbes til konge	
1748	Det Kongelige Teater åbner på Kongens Nytorv	
1754		Dør d. 28. januar i København

HOLBERGS INDFLYDELSE

Ludvig Holbergs indflydelse på dansk åndsliv kan ikke overvurderes. Hans værk og virke var funderet på en ukuelig tro på fornuften og menneskets iboende rationelle og kritiske sans – og med ham kom oplysningen til Danmark. Holberg levede i en tid, hvor det teologiske verdensbillede var det herskende, og han stillede sig på et meget tidligt tidspunkt kritisk over for religionens dominans. Han kritiserede blandt andet skolernes kristendomsundervisning med ordene "Børn maa gøres til Mennesker, førend de bliver Cristne". Holberg troede på fremskridtet på alle planer; kulturelt, videnskabeligt og samfundsstrukturelt. Samtidig havde han en stor historisk bevidsthed og var yderst velbevandret i den klassiske litteratur, som han dels lænede sig op ad og dels gjorde grin med. Især hans komedier rettede på mange måder en kritik mod den danske andedam, som i Holbergs samtid var præget af uvidenhed, amoral, hovedløse hierarkier og en overklasses ukritiske tilegnelse af franske sæder og skikke. Holberg lod sig inspirere af de strømninger, han mødte i det store udland – ikke mindst i forbindelse med sit toårige ophold i Oxford i England, hvor han stiftede bekendtskab med den herskende engelske

kritiske tænkning repræsenteret af John Lockes erfaringsfilosofi, som baserer sig på, at erkendelsen bygger på sansningen frem for medfødte eller overleverede idéer eller værdisæt. Menneskets forstand er i Lockes tænkning ikke givet på forhånd – ej heller af gud. Således var mennesket i Lockes tænkning frit og dermed ikke underlagt et overherredømme, med mindre det var selvvalgt. Holberg stod dog absolut ikke kun i kritisk modsætning til den kultur, han selv var en del af – tværtimod ønskede han at styrke den. Ludvig Holbergs forfatterskab betød, at traditionen for dansksproget litteratur blev skabt, og det blev en stor inspirationskilde for hans samtidige forfatterkolleger såsom Ambrosius Stub, Johan Herman Wessel, Jens Baggesen og Johannes Ewald. Ligeledes var det hans fortjeneste, at Danmark fik et dansksproget teater, som ikke kun rettede sig mod aristokratiet, men skildrede alle samfundets lag. Ludvig Holbergs forfatterskab er tidløst og rummer stor aktualitet, hvilket forklarer, at han til stadighed kan trække utallige publikummer i teatret, selv i dag hvor det er mere end 300 år siden, han kom til verden i Bergen.

HOLBERG OG KOMEDIERNE

Holberg er blevet kaldt den danske litteraturs fader, og det er ikke helt ved siden af. Hans forfatterskab rækker over flere tusind sider og dækker en mangfoldighed af genrer: Fra komedier over den satiriske rejseroman og epistler til historiske og juridiske værker – alle værker, der i dag kan læses og nydes, om end det er hans komedier, der i størst grad har bibeholdt deres popularitet. Holbergs komedieforfatterskab faldt i to perioder: Fra 1722 til 1726 og igen omkring 1750, hvor han begyndte at skrive til det permanente teater (Den Danske Skueplads), der åbnede på Kongens Nytorv i 1748. I alt skrev Holberg 33 komedier, og 26 af dem i perioden 1722-1726. De første femten skrev han på halvandet år, og det er i dem, man finder den største originalitet. En sådan litterær kraftpræstation var kun mulig, fordi Holbergs komedier for en dels vedkommende er skrevet over samme genreskabelon, men det gør dem ikke mindre læseværdige. Danmark var under den pietistiske kong Christian VI (1730-40) uden teater, hvilket forklarer, at Holberg i en årrække lagde komediegenren på hylden. Tilblivelsen af Holbergs komedier hang nemlig sammen med etableringen af teatret i Lille Grønnegade, som åbnede den 23. september 1722 med opførslen af det første dansksprogede skuespil, nemlig Molières *L'avare*, hvis danske titel blev *Comedie om Gamle Jens Gnier eller Pengepuger*. To dage senere opførtes den første Holberg-komedie, *Den Politiske Kandestøber*. Man havde hidtil kun haft opførsler på fransk, som udelukkende tiltrak det fransktalende hof, og i planlægningen af et repertoire med danske skuespil skulle man derfor skabe skuespiltekster på dansk. Her blev Holberg en nøgleperson. I årene 1722-26 skrev han således en række af sine berømte komedier til det nyetablerede teater, og allerede inden udgangen af 1722 var fem af komedierne blevet opført under pseudonymet Hans Mikkelsen fra Kalundborg – side om side med danske oversættelser af Molière. I blandt disse komedier var *Den Politiske Kandestøber*, *Jeppe på Bjerget* og *Den vægelsindede* – alle komedier, som er blevet opført flittigt på diverse scener lige siden. Teatret i Grønnegade var, i de år det eksisterede, en succes, og hoffet samt det bedre borgerskab strømmede til.

TIL GAVN OG FORNØJELSE

Hovedvægten i teatrets repertoire lå i komedierne – de var modsat de franske opførsler alment tilgængelige og blev meget populære. Holberg ville "gavne og fornøje", hvilket gør, at hans komedier – ud over at være sjove – også har et positivt moralsk budskab, der på ingen måde er forsøgt skjult. Dette budskab er typisk placeret hos en person, der ikke er synlig i handlingen, fordi han eller

hun hverken er part i konflikten eller tager parti, men som kommer frem i slutscenen og formulerer komediens morale med en autoritet, der er ubestridelig. I modsætning til den moderate moralist er komediens hovedperson en antihelt, der ofte lider af tidstypisk mani, som forvrænger hans verdenssyn. Manien er altid skildret overdrevent, og komediens intrige handler om at få pillet antihelten ned fra sin selvbestaltede piedestal. Holberg hylder alt, der er moderat og fornuftsbetonet. En del af hans moraler er måske forældede i dag, men de giver et glimrende billede af Holbergs tid og af ham selv. Hvis man læser et større kvantum af Holbergs komedier, vil man opleve, at en del af personerne går igen i flere af værkerne. Dette giver en følelse af sitcom, hvor man møder de samme personer igen og igen i forskellige komiske situationer, og man opdager også Holbergs spændvidde. Han får berørt et utal af livets aspekter – fra komiske små situationer, alle kender, til de helt store spørgsmål om kærlighed, rettigheder og livssyn. Holberg var inspireret af den antikke komedie, af Molières franske karakterkomedie og af den italienske maskekomedie, oprindeligt inspireret af *commedia dell'arte*. Komedierne er klassicistisk opbyggede med moralske epiloger, der matcher enevældens verdensbillede. Men samtidig brugte Holberg ironien og de gryende oplysningstanker til at tage livtag på satiren og dermed presse nogle nye erkendelser frem i det danske enevældesamfund, som ikke bare var det nye versus det gamle, men viste paradokser og komplekse problemtyper frem i et format, der kunne tåle offentlighed.

HOLBERGS KARAKTERER

Ligesom i den antikke komedie, Molières karakterkomedie og *commedia dell'arte* er Holbergs komedier hierarkisk opbygget. Hans persongalleri er også stærkt inspireret af førnævnte med en klassisk inddeling i fire kategorier:

1. De voksne (gamle), som ofte hedder Jeronimus og Magdelone
2. De unge, som tit hedder Leander og Leonora
3. En gruppe, der gerne vil være finere, end de er: Herman von Bremen (*Den politiske kandestøber*), Don Ranudo, Vielgeschrei (*Den Stundesløse*), Jean de France, Erasmus Montanus m.fl.
4. Tjenerne, hvor de vigtigste ofte hedder Henrik og Pernille. De er snusfornuftige, nede på jorden og snedige nok til at løbe om hjørner med deres herskaber

HOLBERG OG KOMEDIERNE *Fortsat*

Mens Holberg altså lånte sine figurer, så gav han dem som regel et nyt navn. Flere af navnene ligger der sjove historier bag:

DON RANUDO (Don Ranudo): er en naragtig person; staves hans navn bagfra, får man: O, du nar!

ERASMUS MONTANUS (*Erasmus Montanus*): er den latiniserede form af Rasmus Berg (Bjerg)

JERONIMUS (flere komedier): er som type beslægtet med Pantalone i *commedia dell'arte*. Navnet stammer formentlig fra en oldkirkelig teolog

LEANDER (flere komedier): betyder løvemand (Leon-andros). Leander var en helt i den græske mytologi

LEONORA (flere komedier): betyder 'lys' eller 'den lysende'

LUCRETIA (*Den Vægelsindede*): var en dydig kvinde, som, ifølge den romerske mytologi, blev forført

MAGDELONE (flere komedier): er beslægtet med Magdalene, som kendes fra Bibelen

ROSIFLENGIUS (*Det lykkelige skibbrud*): er et navn Holberg selv har fundet på. Det betyder 'den der roser i flæng'

STYGOTIUS (Jacob von Thyboe): en pedantisk magister, oprindelse ukendt

KOSTUMETEGNINGER

til Den poetiske raptus af scenograf Marianne Nilsson

